

Vrhovno državno tužilaštvo
Milorad Marković, vrhovni državni tužilac

Podgorica, 18. septembar 2025.

Poštovani gospodine Markoviću,

tokom kolektivnih godišnjih odmora smo primili odgovor državne tužiteljke Vrhovnog državnog tužilaštva (VDT), Lidije Vukčević, Ktr-P.br.64/25, od 21.07.2025. godine na pritužbu koju smo podnijeli protiv zaključka Višeg državnog tužilaštva u Podgorici da u primjerima veličanja četničkog komandanta Pavla Đurišića nema izazivanja mržnje. Njen odgovor doživljavamo i kao odgovor na prvobitni dopis koji Vam je uputilo sedam nevladinih organizacija u vezi sa govorom mržnje kroz veličanje četničkog pokreta.

Preciznije, cijenimo da je odgovor koji smo primili nepotpun i da je izostalo uvjerljivo obrazloženje zašto VDT smatra da veličanjem Pavla Đurišića, saveznika fašista i nacista koga je odlikovao Hitler, odgovornog za etničko čišćenje i masovna ubistva muslimana, uključujući žene i djecu, nije izvršeno ni krivično djelo izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje iz člana 370 Krivičnog zakonika, a ni jedan od prekršaja koji sankcionišu govor mržnje, iako je tu destruktivnu pojavu država dužna da suzbija na osnovu Ustavnih i međunarodnih obaveza iz ugovora o ljudskim pravima.

U odgovoru se kao osnovni argument za odbacivanje prijave navodi da su predstavnici Srpske pravoslavne crkve (SPC) koristili slobodu izražavanja. Međutim, treba imati u vidu da sloboda izražavanja nije neograničena, pri čemu izražavanje koje negira pravo na život i druga ljudska prava određenim grupama ljudi, kao što su muslimani, antifašisti i sl. ne uživa nikakvu zaštitu.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (član 20) zahtijeva od države da zabrani i suzbija „svaki poziv na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju koji predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje“. Smatramo da se veličanje pjesmom, govorom i podizanjem spomenika onome ko je sprovodio etničko čišćenje nad jednom od nacionalnih zajednica današnje Crne Gore moralo smatrati „podsticanjem na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje“.

U takvoj stvari nema mjesta zaštiti slobode izražavanja. Podsjećamo da je Evropski sud za ljudska prava u više presuda (*Garaudy, Witzsch, Schimanek, W.P., Lehideux and Isorni*), naglasio da glorifikacija Hitlera ili negiranje njegovih zločina nije sloboda govora, već zloupotreba prava i oblik govora mržnje. Takav stav bi se morao primijeniti i na Hitlerove saveznike, a osobito na one koje je on odlikovao i koji su se istakli surovošću u sprovođenju etničkog čišćenja, kao što je to bio Pavle Đurišić.

Evropski sud za ljudska prava je odbacio pritužbu na kršenje slobode izražavanja u slučaju osobe koja je izjavila da Hitler „nije znao“ za masovno istrebljivanje Jevreja, našavši da se time opravdava nacizam i da su takve izjave suprotne osnovnim vrijednostima Konvencije, kao što su pravda i mir (*Witzsch v. Germany*,

2005). Isti sud je objasnio i da je sam pokušaj rehabilitacije Hitlera, odnosno relativizovanje nacističkih zločina, izraz antisemitizma, kao i da izaziva mržnju prema Jevrejima (*Garaudy v. France*, 2003). Takođe je naglasio da osoba ne može da se pozove na slobodu izražavanja "ako izjavom pokušava da podstakne mržnju ili nasilje" (*Perincek protiv Švajcarske*, 2015, stavovi 113, 114 i 115) ili ako "izražava podršku totalitarnoj ideologiji i drugim idejama koje su nespojive sa demokratijom" (*Lehideu i Isorni protiv Francuske*, 1998, stav 53).

I na osnovu člana 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda Konvencije, koji garantuje pravo na poštovanje privatnog života, postoji obaveza države da sankcioniše govor mržnje. U skladu sa praksom Suda (*R. B. protiv Mađarske*, 2016, stavovi 78, 83, 84), u situacijama gdje postoji dokaz obrasca nasilja i netolerancije u odnosu na neku etničku manjinu, vlast ima obavezu da pokaže i viši standard u reagovanju na incidente koji su motivisani pristrasnošću. U ovom slučaju, imajući u vidu nesporne obrasce nasilja kojima su Muslimani/Bošnjaci bili izloženi kako za vrijeme Drugog svjetskog rata, tako i za vrijeme ratova devedesetih na području Crne Gore i u njenoj neposrednoj blizini, postoji naglašena obaveza države da se suprotstavi veličanju osoba koje su nad njima činile masovne zločine.

U dopisu tužiteljke se navodi i da je u pitanju samo "lični stav o istorijskom i političkom tretmanu četničkog pokreta". Na ovaj način, tužilaštvo pokazuje nedovoljno razumijevanje govora mržnje, budući da taj govor ne podrazumijeva samo direktan poziv na nasilje, već i svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koje podstiču mržnju. Takođe, obuhvata i negiranje i relativizaciju počinjenih ratnih zločina, kako je gore navedeno u kontekstu primjera iz prakse Evropskog suda za ljudska prava, a što je bio predmet izjave mitropolita i sadržaj teksta sveštenika SPC-a (veličanje ratnog zločinca kao „velikog borca nepobjedivog karaktera“). Uzimajući u obzir zločine koje je počinio Đurišić prema pripadnicima islamske vjeroispovijesti, jasno je da veličanje takve ličnosti podstiče mržnju. Dana 23. aprila 2025. godine, Akcija za ljudska prava (HRA) Vam je dostavila izvod iz teksta istoričara Miloša Vukanovića, u kojem su svi ti Đurišićevi zločini navedeni, zajedno sa navođenjem dokumenata koji ih potkrepljuju i utvrđuju kao istorijske činjenice. Žao nam je što to nije uzeto u obzir s dužnom pažnjom.

Dodatno se u odgovoru navodi da u "konkretnom slučaju ratni zločin na koji se ukazuje prijavom, nije utvrđen presudom suda u Crnoj Gori ili međunarodnog krivičnog suda". Slijedeći navedenu logiku, veličanje nacističkih ratnih zločinaca, koji nijesu osuđeni, bilo bi nekažnjivo u savremenoj Evropi. Logika takvog zaključivanja bi se, apsurdno, protegla i na nekažnjivost veličanja Hitlera, budući da nije osuđen u sudskom postupku. Upravo suprotno, u praksi Evropskog suda za ljudska prava brojni su predmeti, na koje smo ukazali, koji ne dozvoljavaju veličanje Hitlera pod maskom slobode izražavanja.

Jasno je da zločini Pavla Đurišića nijesu utvrđeni presudom suda u Crnoj Gori ili međunarodnog krivičnog suda jer je on ubijen u logoru Stara Gradiška u aprilu 1945. godine, pa mu nije moglo biti suđeno. Međutim, ne postoji nijedan relevantan, naučno zasnovan dokument ili istorijska studija koji negiraju njegovu odgovornost posebno za etničko čišćenje nad muslimanima na sjeveru Crne Gore, a nesporno je i da je bio odlikovan Hitlerov saveznik.

Što se tiče zaključka državne tužiteljke da za sankcionisanje govora mržnje svih šest dijelova testa iz Akcionog plana iz Rabata treba da budu ispunjeni, *u cilju zaštite slobode izražavanja prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima*, uključujući i taj "da postoji razumna vjerovatnoća da će govor uspjeti da podstakne stvarnu akciju protiv ciljane grupe", skrećemo pažnju da je Evropski sud za ljudska prava u presudi u predmetu *Oganezova protiv Armenije* 2022. godine potvrdio da "podsticanje mržnje ne podrazumijeva nužno poziv na čin nasilja ili druge kriminalne radnje. Napadi na osobe koji se vrše uvredama, ismijevanjem ili klevetanjem određenih grupa stanovništva mogu biti dovoljni da vlasti

favorizuju borbu protiv rasističkog govora u kontekstu slobode izražavanja koja se vrši na neodgovoran način." Imajući to u vidu, upozoravamo da ograničavanje razumijevanja obaveze suzbijanja govora mržnje na Akcioni plan iz Rabata, koji predstavlja neobavezujući stav grupe eksperata iz 2012. godine, može odvesti državne tužioce dalje od prakse Evropskog suda za ljudska prava, koju je Crna Gora obavezna da primjenjuje i zbog toga da bi ispunila završna mjerila iz poglavlja 23 u pregovorima sa EU.

Prema tome, iako VDT u činjenici da je u ovom slučaju nemoguće primijeniti stav 2 člana 370 Krivičnog zakonika Crne Gore (KZCG) nalazi razlog da apsolvira odgovorne za veličanje Pavla Đurišića od primjene zabrane izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje iz KZCG, pa i primjene prekršaja koji zabranjuju govor mržnje, sa takvim stavom se ne slažemo. Smatramo da je u ovom slučaju neophodno primijeniti stav 1 člana 370, koji kaže da će onaj ko javno podstiče na nasilje ili mržnju prema grupi ili članu grupe određene na osnovu religije, porijekla i sl. biti kažnjen. Očekujemo od VDT da ne zatvara oči pred činjenicom da veličanje ukupnog lika i djela osobe odgovorne za „čišćenje muslimanskih sela“ na razne načine, uključujući podizanje spomenika, predstavlja radnju javnog podsticanja i na mržnju i na nasilje prema stanovnicima islamske vjeroispovjesti u Crnoj Gori. Radnje izvršenja ovog krivičnog djela ne treba tumačiti samo bukvalno i svoditi na iskaze poput „poklaćemo“, „zaklaćemo“ ili „javno podstičemo na mržnju prema Muslimanima“. Slavljenje i podizanje spomenika odlikovanom Hitlerovom savezniku, koji je sprovodio krvave operacije čišćenja muslimanskih sela samo zbog toga što su muslimanska, nesumnjivo podstiče na mržnju prema toj etničkoj odnosno vjerskoj grupi.

Upravo su događaji u selu Gornje Zaostro, nakon ovakvog stava državnog tužilaštva, bili dokaz da se polje slobode izražavanja još drastičnije zloupotrebljava i istovremeno uskraćuju prava drugih lica (davanjem odobrenja/blagoslova za rad novinara, napadom na novinare, govorom na otvaranju spomenika ratnom zločincu i podizanjem spomenika). Ranije zauzeti stavovi državnog tužilaštva o nekažnjivosti u sličnim predmetima nijesu zaštitili ljudska prava. Naprotiv, ohrabрили su i podstakli nove izlive nacionalne i vjerske netrpeljivosti, zbog čega se Državno tužilaštvo doživljava kao saučesnik u negativnim procesima umjesto da bude brana njihovoj ekspanziji. Ako se ne suzbijaju, ovakve društveno opasne pojave mogu samo da prerastu u fizičko nasilje, što se i vidjelo na primjeru napada na novinare prilikom podizanja spomenika.

Naglašavamo da borba protiv govora mržnje nije obaveza koja proističe samo iz nacionalnog pravnog okvira. Ona je i izraz vrijednosti koje Crna Gora treba da afirmiše u procesu evropskih integracija, jer je efikasna borba za zaštitu ljudskih prava naša obaveza u procesu pregovora sa Evropskom unijom. Završnim mjerilima u procesu pristupanja Evropskoj uniji, u poglavlju 23, Crna Gora se posebno obavezala da osigura efikasnu primjenu prava i sloboda utvrđenih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i praksom Evropskog suda za ljudska prava. U slučaju veličanja četničkog pokreta, smatramo da tužilaštvo ne postupa u skladu sa pomenutom praksom, da to može da ugrozi ispunjavanje obaveza na putu ka EU i uspori proces pregovora. U skladu sa tim, neophodno je da VDT ozbiljno shvati svoju ulogu u pregovaračkom procesu i potrebu za primjenom standarda iz prakse Evropskog suda za ljudska prava.

Na kraju, podsjećamo da Uputstvo za postupanje u slučajevima govora mržnje, koje ste donijeli, može imati smisla samo ako se i dosljedno primjenjuje u praksi. U njemu je navedeno da će se „posebno cijeniti da li je došlo do raspirivanja postojeće mržnje, vodeći računa da li se mržnja putem javnog govora razvija, jača i produbljuje“. Međutim, i pored očiglednih primjera u kojima se mržnja u našoj državi u kontinuitetu raspiruje, državni tužioci kao da ne prepoznaju taj obrazac ili taj dokument ne vide kao obavezujući, što ukazuje da Uputstvo u praksi nije zaživjelo.

Ako ovakva praksa ostane nepromijenjena, ne samo da se urušava povjerenje građanstva u pravosudni sistem, već se Crna Gora izlaže ozbiljnom bezbjednosnom riziku, kao i padu reputacije na međunarodnom

nivou, od kojeg zavisi i uspjeh procesa pristupanja EU. Ignorisanje obaveza koje proističu iz člana 20 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Evropske konvencije o ljudskim pravima i prakse Evropskog suda za ljudska prava može imati štetne posljedice po evropeizaciju i demokratizaciju države.

Zbog svega ovog, a posebno u svjetlu postavljanja spomenika Pavlu Đurišiću i inteziviranja veličanja ovog zločinca na druge načine, od Vas tražimo da navedene stavove preispitate, a imajući u vidu ozbiljnost situacije, odgovornost Državnog tužilaštva za uspostavljanje vladavine prava i potrebu za zaštitom građana i građanki od širenja mržnje. Odsustvo reakcije neće biti samo unutrašnji problem Crne Gore, već i signal međunarodnoj zajednici da naše institucije nijesu spremne da odbrane demokratske vrijednosti.

Zadržavamo pravo da sadržaj ovog dopisa komuniciramo sa zainteresovanom javnošću.

S poštovanjem,

Akcija za ljudska prava (HRA), Tea Gorjanc Prelević, izvršna direktorica
Antifašisti Cetinja, Filip Kuzman, izvršni direktor
Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM), Nevenka Vuksanović, izvršna direktorica
Centar za demokratsku tranziciju (CDT), Milica Kovačević, programska direktorica
Centar za građansko obrazovanje (CGO), Daliborka Uljarević, izvršna direktorica
Centar za ženska prava (CŽP), Maja Raičević, izvršna direktorica
Udruženje profesora istorije Crne Gore – HIPMONT, Miloš Vukanović, predsjednik